

Аръыгатә
аппаратқәа

xv

Апърыгатә аппаратқәа

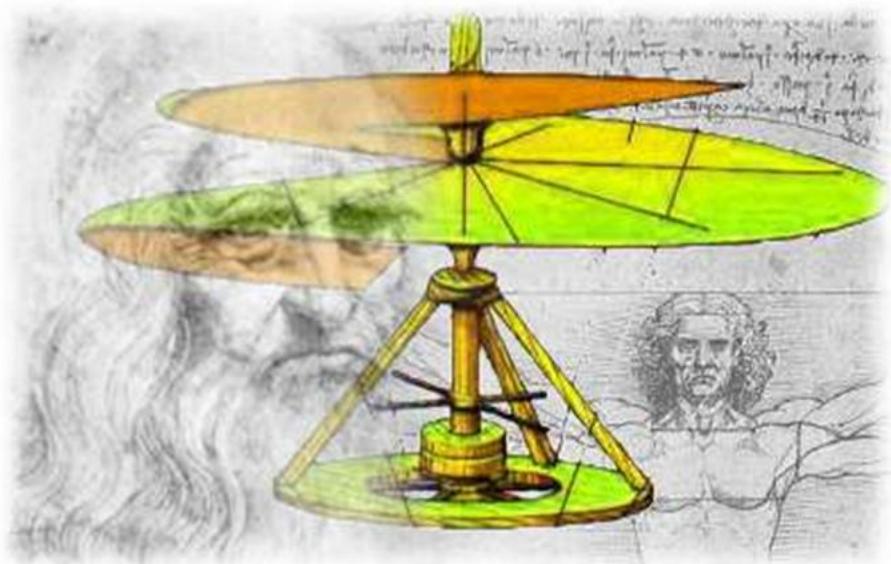
Апъхажәа

Ихәа ублақәа, ухағы иааг, атыс еиңш апъирра
улшошәа. Уабацоз? Иубози? Ухаан иумаҳацзар,
иумбацзар аҳаирплан, апъирра закәу? Иахбап
иңвоушьаша маşыныңақәак, апъирра алшара ҳазто.

Ауаа еснагъ апъирра ртахын. Үрт ирбон атыс-
қәа шығыруаз, иазхәыңуан, шаңа үңашъахәйтәхо-
зеи уи!

Шыуукы рхы ршәеит, ас еиңш икоу амашына ақатцара, хыихъ аҳауа ахъ ағырра зылшо. Хатрак иқаитцит ахүтәы хумарга атәи, уи аҳауа ақны атәира алшон. 14 тәи ашәышықәсазы еиңдыру асахъатыхы – Леонардо да Винчи итихит иңью-шьашаз аатәиңпұрыга аескиз.

Уи аус ауыр алшон, аха ахаангъы идмыргылпейт...

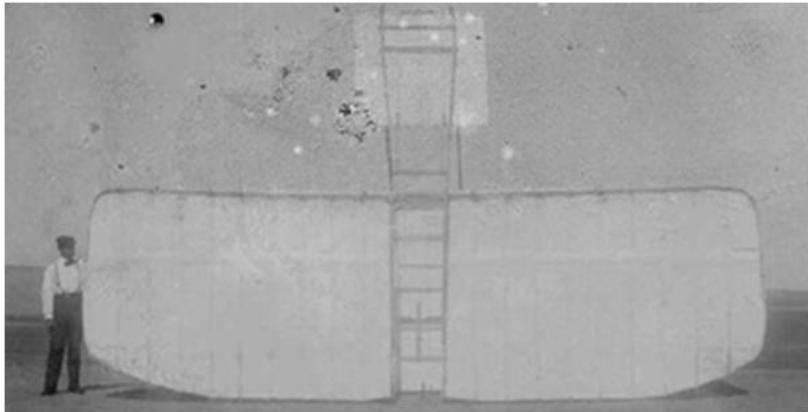
Уи ескизыны иаанхит... Аяа апъышәа мәсапъыргон: Амтәыжәәқәа рыжәә иартоң уи ала “ипъируан”. Зегъы атахит аха урт даараңа иртәхын ағырра.

Ағырра атоурых

1783 шықәсазы француз ахаяутә ампымл қартцит. Рагъхъаза уи ала ипърит аласа, арбасть, ақыз. Цюорць Кеили иргилпейт рагъхъазатәи апланер уи иидеақәа ртәы рагъхъаза зегъы ирдырит 1889 шықәсазы. Нас уи акухеит шыатас ироуит аешьцәа Раитераа еиуеиңүшімз ридеақәа рзы.

Олвири, Вилбери Райтераа ажәйтә аидеақәа зегъы ртцеит.

Иара убас урт итырцааит, ажәйтә аидеақәа ағырра зрылымшаз атәгъы. Ағышәа раңәа аамыштыахъ урт идыргылеит рагъхъатәи ақәғ-иара змаз аҳаирплан, уи арныңқаага аман.

Уи азәы имацара арныңқаара илшон, аешыңәа уи азәаеңәала ипъиршәөн. 1903 шыңқәса пъхын-цкунмза 17 Олвир иаамта акун. Уи аөны уи минутк дығырит 260 метр дахысит.

Уажәштә ауаңы ағырра илшоун!

Аҳаирпланқәа

Уи инаркны аҳаирпланқәа акырза еибъыртәйт,
рагъхъазатәи ағырра алшара аамыштыхь.

Шәарт аҳаирплан ала шәгъырхъазар? Абас
еигүш икоу аҳаирпланқәа иркоит 450 ғык
анықәаңцәа, реидара рыманы.

Ас еиңш икоу аҳаирплан иалшоит атэыла ма
адунеи ахъраара.

Аҳаирплан рацәа, өтөуп даараңа ихракны, ирласны ағырразы, ахы ианархәоит ареактивтә арныңаага бәбәекәа. Урт аҳаирплан ғылыми иагәртесуент: уи азы аҳаирплан ахы ианархәоит ишу агаз. Аҳаирпланқәа шыуукы ирылшоит ағырра абжыы аццакрала еиҳа ирласны.

Ажәйтә аxaирпланқea ирыман артәйтә арныңаагақea. Артәиқea зегъы хазы – хазын, аус руан атыс амтәыжәфә еиғүш. Амтәыжәфә анхатәниуз урт ахая ааргон. Ари атысра аxaирплан пұхъаћa атара алшара анатоит. Апилот-цәа ихычз ауаа ракун.

Артәи змоу аxaирпланқea аxaиртә атрук-кәа рзы рхы иадырхәоит.

Афермерцәа уи амхқea азырықәтәаразы рхы иадырхәоит.

Аxaирпланқea швоукы изызку заа идырны ићартдоит

Ағыншытатә аҳаирпланқәа асаламшөкөңәа ииаргоит уахырла. Арратә ҳаирпланқәа аидара ииаргоит, еиштығыланы ипьыруеит. Аҳаирпланқәа шыоукы аофисқәа реиғыш иқатдоуп, уи ауаа анығыруа аамтазыгъы аусуратә аиғыларақәа рымғасыгара алшара рнатоит.

Атәиғырыгақәа

Атәиғырыга ағырратә машинынақәа даға хық ауп. Үрт ирылшоит ағырреи,

атәареи иаахъаартаху атыпъ ақны. Атәиңүрыгақәа зегыы ирымоуп өроторк (атурбина). Аротор ду хыихь иамоуп атәиңүрыга, ахучы ацхыраара инағоит апилот атәиңүрыга арныңқаарағы. Аҳаирпланқәа иреиңүшым атәиңүрыгақәа, урт шұтахъалеи, ихырғызыжыни ағырра рылшоит. Урт аҳаяа ақны аанғылара рылшоит.

Атәиңүрыгақәа шыоукы ирмазеиуп аидара амғанғагаразы. Зны – зынла амцарцәағүзәа рхы иадырхәоит абылра арцәарағы. Атәиңүрыгақәа еиҳа ирласны ипъруеит, амашьынақәа рааста.

Ахәшетәрытқәа атәиңүрыгақәа рхы иадырхоит ааха зауыз ауаа ирласны риагаразы. Аполициа рхы иадырхәоит ацәгъара зуз ипъшаареи, иаанқылареи азы. Аиқәышарратә агәыпъқәа урт ауаарыцхыраразы рхы иадырхәоит.

Адилижабрқөеи, аҳаиртә ампылқөеи

Ишу аҳауатә, аҳауатә ампылқәа даараӡа ашьшъаҳа ипъируеит. Урт ирылшом ахырхарта алхра, урт ғырыреит аҳая ахъасуа ахъ. Агаз иарғхонит аҳая, аҳауатә ампыл агәтағы, иаршәуеит уи аҳая хьшәашә ахъ. Ауаа аҳаиртә ампыл ала ипъируеит ргәыхәаразы. Уи даараӡа ибзиоу мәауп, атәыла зегъы хыихынтә абаразы.

Дирижабль – уи ипъыруа амеханизм ауп, уи лассы абара алшара ыңкоуп аспорттә аусмөнгөтәкәа рөзы. Аирижабыль еиңыххәеоу ағышра змоу аҳаиртә ампыл ауп, уи агелиумтә

агаз ахы ианархәоит. Уи иамоуп өба ихучу артәйтә моторкәа, уи ала анеира дахылапъшуюит изырныңөо, избанзар адирижабль даараңа ашьшъаңа ипъыруеит, урт ауаа рызәлымхара аадырпъшуюит, убри азы ахеилакаркәа уи ианыртсоит рыхыңқәа азырга азы.

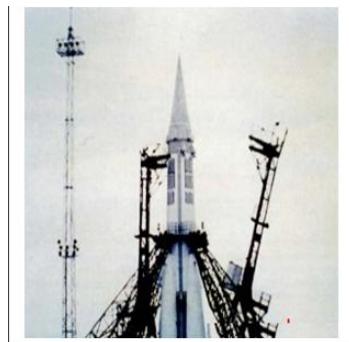
,

Аракета иамоуп даараңа ибәртәу арныңқаага - амотор уи ақынтың ахауда шы алсуеит. Абривиагаз алшарала аракета ахырхарта алнахойит. 1957 шыңқасазы Асоветтә Еидгыла адунеи зегъы аңыашъахура рнатеит, рагъхъаңа ахы иананаңхәеит асателит аусаруразы.

Асателит ахыың “Спутник” акун. Уи зегъының ахылымхара акухеит. Аяа ахауда аныңқаара азы аеазыңқатцара иалагеит, астронавтцәа ракухарц азы. Уи аамыштың аракета ауағы амза ахы днанагеит, уақи иңқатцарц рагъхъатәи ахауда аанғыларта.

Аҳаиртә амарқәа (арныңқаага ахута) иацхраауеит аракета аҳауа ианалало. Уи иагоит астронавтцәа жәларбжыаратәи аҳаиртә аанғыларта ахъ. Адгыл ахъ аханхәразы уи амтәыжәфәкәа ацхраауеит, аҳаирплан тәарц.

Ағырраз еғырт алшарақәа

Иахъа ағырразы алшара рацәа ықоуп. Ашъха ақнитә ағырра қалоит апарашут ала, уи хучы – хучы илақеуеит адгыл ахъ, ағыруеит ағыша ахъасуа. Акыр аамта ағыхъа иқан агәаанагара ағырра атысқәа роуп изылшо ҳәа... Иахъа ауаа рацәа ирымоуп ағырра алшара...

Шәарт шәабағыруаз?